

شناسایی چالش‌ها و تدوین سازوکارهای مدیریت مشارکتی با استفاده از تحلیل SWOT در منطقه جنگلی بانکول استان ایلام

جعفر رضایی^۱، حیدر صیدزاده^۲، محمد عفتی^۳ و احمد حسینی^۴

۱- مربی پژوهشی، بخش تحقیقات اقتصادی اجتماعی و ترویج کشاورزی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان ایلام، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ایلام، ایران. (نویسنده مسول: Rezaei_j47@yahoo.com)

۲- دانشجوی دکتری، بخش تحقیقات اقتصادی اجتماعی و ترویج کشاورزی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان ایلام، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ایلام، ایران

۳- مربی پژوهشی، موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستای، وزارت جهاد کشاورزی، تهران، ایران

۴- استادیار پژوهش، بخش تحقیقات منابع طبیعی، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان ایلام، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، ایلام، ایران
تاریخ دریافت: ۹۶/۶/۲۹ تاریخ پذیرش: ۹۷/۲/۲۴

چکیده

مدیریت مشارکتی جنگل، به‌عنوان الگویی برای توسعه پایدار جنگل، مردم محلی را برای داشتن نقشی مؤثر در سرنوشت‌شان آماده می‌کند و آنها را قادر می‌سازد تا در فرآیند توسعه پایدار جنگل مشارکت نمایند. تحقیق حاضر، به شکاف بین وضع موجود و وضع مطلوب منطقه جنگلی بانکول، به‌عنوان یک دغدغه بنیادی نگاه می‌کند. لذا، این تحقیق با هدف تدوین سازوکارهای مدیریت مشارکتی منطقه ذکر شده اجرا شده است. روش تحقیق، روشی توصیفی و تحلیلی است به‌طوری‌که به کمک ابزارهای متنوع ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA)، اطلاعات مورد نیاز از ذینفعان محلی جمع‌آوری شد. سپس، با استفاده از مدل (SWOT) عوامل داخلی (نقاط ضعف و قوت) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) شناسایی شدند. برای ارزیابی و وزن‌دهی به عوامل داخلی (IF) و خارجی (EF) از فرآیند ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی (QSPM) استفاده شد. ماتریس عوامل داخلی با امتیاز ۳/۰۷ نشان می‌دهد که منطقه مطالعه شده نقاط قوت بیشتری نسبت به نقاط ضعف دارد. ماتریس عوامل خارجی با امتیاز ۲/۹۴ نشان می‌دهد که منطقه ذکر شده فرصت‌های بیشتری نسبت به تهدیدها دارد. نتایج نشان می‌دهد که منطقه مطالعه شده در جدول برنامه‌ریزی راهبردی، در شرایط تهاجمی (سازوکارهای SO) قرار می‌گیرد و بر اساس تحلیل ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی (QSPM)، سازوکارهای (SO) بهترین سازوکارها برای مدیریت مشارکتی منطقه جنگلی بانکول هستند. بنابراین، در منطقه مورد مطالعه اگر بخواهیم به سمت سازوکارهای مدیریت مشارکتی حرکت کنیم باید به سازوکارهای تهاجمی اولویت دهیم.

واژه‌های کلیدی: ایلام، ارزیابی مشارکتی، عرصه‌های جنگلی، سازوکارهای مدیریت مشارکتی

مقدمه

بهره‌برداری مطلوب کمترین تخریب را به دنبال داشته باشد. این امر تحقق نمی‌یابد مگر در مدیریت کردن این مسئله توسط بخش دولتی بعنوان متولیان امر منابع طبیعی و تعامل سازنده با ذینفعان محلی. مدیریت با سازوکار به نحوه گسترده‌ای امروزه توسط اغلب بخش‌های دولتی و خصوصی برای مقابله با بحران‌های مدیریتی استفاده می‌شود به منظور برخورد با بحران‌ها و تغییرات محیطی در منابع طبیعی مدیران به ناچار باید به برنامه‌ریزی با سازوکار روی آورند. در این میان یکی از ابزارهایی که در مرحله تدوین سازوکار برای تحلیل موارد درونی و بیرونی به کار می‌رود تحلیل با سازوکار SWOT است (۱۷). هدف این تحلیل که به بررسی و ارزیابی فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی و نقاط قوت و ضعف منابع طبیعی می‌پردازد، ارزیابی این است که آیا برنامه‌ریزان و مدیران منابع طبیعی قادر به بهره‌برداری فرصت‌ها و اجتناب از تهدیدات محیط غیر قابل کنترل بیرونی هستند. در جنگل‌های زاگرس بهره‌برداری‌های غیراصولی در سطوح وسیع مشاهده می‌شود و جمع‌آوری، فرآوری و فروش این محصولات اغلب به صورت سنتی انجام می‌شود که باید به شیوه پایدار مدیریت شوند. یکی از مهم‌ترین مشکلات مدیریتی در جنگل‌های زاگرس، نبود راهبردهای مدیریت پایدار و ناشناخته بودن نقاط مثبت (قوت‌ها و فرصت‌ها) و منفی (تهدیدها و ضعف‌ها) این جنگل‌ها است (۱۱). با در نظر گرفتن وسعت جنگل‌های استان، سرعت زیاد گسترش تخریب و کمبود منابع اعتباری

جنگل‌های بلوط ناحیه رویشی زاگرس به‌عنوان یکی از گسترده‌ترین رویشگاه‌های گیاهی و دومین بوم‌سازگان جنگل طبیعی ایران بعد از جنگل‌های شمال کشور به شمار می‌آیند (۱۶). جنگل‌های استان ایلام از نظر وسعت، تنوع گونه، کاربرد آن در زندگی مردم، تامین معیشت برخی خانوارها و ... از اهمیت خاصی برخوردارند (۳، ۲). سرعت تخریب این جنگل‌ها به دلیل عوامل مختلف انسانی و طبیعی، بیانگر این واقعیت تلخ است که این گونه‌های با ارزش در معرض انقراض قرار گرفته‌اند. استان ایلام با داشتن یک سوم وسعت جنگل‌های منطقه زاگرس، جزء استان‌های دارای رتبه برتر در زمینه عرصه‌های جنگلی است که به دلیل دارا بودن این ویژگی خاص به‌عروس زاگرس شهرت یافته است (۷). جنگل‌های استان ایلام در سال‌های اخیر به دلایل مختلف از قبیل بهره‌برداری‌های بی‌رویه، چرای بیش از حد دام، کاهش نزولات آسمانی، قرارگرفتن در مسیر ریزگردها، قطع و تخریب، آتش‌سوزی، طغیان آفات و بیماری‌ها و گسترش دیم‌زارها در مسیر تخریب و نابودی جدی هستند. این مسئله در منطقه جنگلی بانکول بیشتر به چشم می‌خورد. منطقه جنگلی بانکول با وسعت تقریبی ۹۸۰۰۰ هکتار، درصد قابل توجهی از جنگل‌های استان ایلام را به خود اختصاص داده است (۴). برخورد و تعامل با منابع طبیعی در حال حاضر دیدگاه جدیدی را می‌طلبد به نحوی که ضمن استفاده و

محصول غیرچوبی گزو و مازو و راهبرد مدیریتی رقابتی برای بهره‌برداری از بذر درختان برودار ارایه شده است.

گلیچ و همکاران (۸) با بررسی تدوین معیارها و شاخص‌های مدیریت پایدار جنگل براساس دیدگاه کارشناسان و مردم محلی در جنگل‌های شمال ایران به این نتیجه رسیده‌اند که بر اساس نظر کارشناسان، معیارهای حفاظت از تنوع زیستی و عملکردهای حفاظتی و حمایتی جنگل به ترتیب بیشترین وزن و معیار مدیریت محلی مؤثر در حفاظت و دسترسی به منابع کمترین وزن را داشته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که مدیریت موفق جنگل مستلزم تصمیم‌گیری مشترک کارشناسان و مردم محلی است، که این امر، خود به ارتباط و درک متقابل این دو از هم بستگی دارد.

حیدری و همکاران (۱۱) با بررسی و تجزیه و تحلیل مدیریت بهره‌برداری از جنگل در زاگرس شمالی به این نتیجه رسیده‌اند که نظام‌های بهره‌برداری سنتی در منطقه، سطوح جنگل-زراعتی و گل‌زنی نسبت به دیگر نظام‌های بهره‌برداری توسعه بیشتری یافته‌اند. این نظام‌ها بیشترین تغییرات را در وضعیت بوم‌سازگان روستاهای مورد پژوهش ایجاد کرده و سبب شکل‌گیری موقعیت کنونی شده‌اند.

خولیانی و همکاران (۱۳) با بررسی نقش محصولات غیرچوبی جنگل در کاهش فقر جوامع محلی جنگل‌های زاگرس شمالی که با استفاده از پرسش‌نامه، مصاحبه، بحث گروهی و طوفان اندیشه انجام گرفته به این نتیجه رسیده‌اند که مهم‌ترین مشکلات و راه‌کارها در زمینه بهره‌برداری محصولات غیرچوبی از دید بهره‌برداران عبارتند از کمبود مقررات اداری برای حمایت از بهره‌برداران، خشکسالی، تخریب جنگل، عدم وجود شبکه‌های بازاریابی و چرای بیش از حد دام. برای مقابله با این مشکلات، اثر بخش‌ترین اقدامات در چارچوب مدیریت تلفیقی منابع طبیعی، تقویت تشکل‌های بهره‌بردار، توسعه شرایط بازاریابی و فروش، توسعه کارگاه‌های کوچک و صنایع تبدیلی و فرآوری در منطقه و ساماندهی پروانه‌های بهره‌برداری است.

کازانا و همکاران (۱۲) با بررسی کاربرد آنالیز SWOT در برنامه‌ریزی مدیریت پایدار و سیاست‌های حفاظتی جنگل در کشور یونان ضمن شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید برای ارزیابی مدیریت جنگل‌های یونان و تعیین ساز و کارهای مربوطه به این نتیجه رسیده‌اند که تحلیل SWOT یک چهارچوب اساسی برای آنالیز سازوکارها، ارزیابی مدیریت و برنامه ریزی برای حفاظت از جنگل به‌دست می‌دهد.

شهباز و همکاران (۱۹) با بررسی راه‌کارهای مبتنی بر واقعیت‌های اجتماعات محلی در مدیریت مشارکتی جنگل‌های پاکستان که با استفاده از تکنیک‌های متنوع روش ارزیابی مشارکت روستایی انجام گرفته به این نتیجه رسیده‌اند که یک رویکرد مشارکتی برای مدیریت جنگل در ابتدا باید قدرت تجزیه و تحلیل منافع ذی‌نفعان درگیر را قبل از اجرای طرح‌ها داشته‌باشد. بنابراین، توقف تخریب جنگل‌ها و بهبود معیشت روستاییان، باید با منافع بیش از زیان‌ها سازگار باشد تا اعتماد بین مقامات دولتی و محلی بصورت واقعی بعمل آید. درواقع

جهت مبارزه با آن توسط بخش دولتی، مبارزه با این مشکل از توان دستگاه‌های اجرایی ذریبط خارج بوده و بهره‌گیری از برنامه‌ریزی مدیریت با سازوکار و مشارکت مردم در این راستا، امری ضروری و مهم به نظر می‌رسد. بنابراین، دولت در این زمینه به مشارکت مردم نیاز دارد، زیرا با مشارکت دادن مردم هم در نحوه مدیریت و مالکیت و هم در بسیج آنها به منظور حفظ و احیای عرصه‌های منابع طبیعی، می‌توان گام‌های اساسی را در زمان‌های کوتاه برداشت (۱).

استفاده از مدل ترکیبی SWOT و QSPM^۱ به عنوان ابزاری برای تحلیل مدیریت با سازوکار و تعیین سازوکارهای مدیریتی در منابع مختلفی چون حیدری و همکاران (۱۱) در زمینه مدیریت بهره‌برداری از جنگل‌های زاگرس شمالی، گلیچ و همکاران (۱۰) در زمینه مدیریت پایدار در جنگل‌های شمال، شمالی‌زاده و همکاران (۲۲) در زمینه تحلیل با سازوکار توسعه طبیعت‌گردی دریاچه سد دز، مقصودی و همکاران (۱۵) در زمینه تحلیل راهبردی توسعه طبیعت‌گردی، دایی جواد (۶) در زمینه تدوین سازوکارهای سازمان پارک‌ها و فضای سبز استفاده شده است.

زندبصیری (۲۶) با بررسی تدوین مهم‌ترین پیامدها و عوامل تأثیرگذار بر مدیریت مردم محلی جنگل‌های زاگرس در حوضه آبخیز قلعه‌گل استان لرستان که با استفاده از روش تحلیل با سازوکار SWOT انجام شده‌است، به این نتیجه رسیده‌اند که تصمیم‌سازی‌های نامناسب مدیریت اجرایی، مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر مدیریت جنگل‌های زاگرس است. مدیریت مشارکتی، منابع مالی ضعیف برای اداره جنگل به ترتیب پس از تصمیم‌سازی‌های نامناسب، مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر مدیریت مردم محلی جنگل‌های زاگرس، هستند. زندبصیری و همکاران (۲۷) با بررسی و ارائه الگوی تصمیم‌گیری برای یکان مدیریت جنگل‌های زاگرس در شرایط عدم اطمینان در یکی از سامان‌های عرفی لرستان به این نتیجه رسیده‌اند که یکان مدیریت مردم محلی ارجحیت بیشتری دارد. کوچک شدن یکان مدیریت در راستای اختیارهای مردم محلی در اداره جنگل است. این رویکردی مردم مدار به منظور مشارکت مردم محلی در مدیریت جنگل‌های زاگرس است.

حیدری و همکاران (۱۰) با بررسی فرصت‌ها و تهدیدها در بهره‌برداری از محصولات غیرچوبی در جنگل‌های شهرستان بانه که به کمک نظرسنجی از دست اندرکاران بوم‌سازگان به شیوه نمونه‌گیری هدفمند و تحلیل چهارگانه SWOT انجام شد به این نتیجه رسیده‌اند که برای بهره‌برداری گزو مهم‌ترین قوت، ضعف، فرصت و تهدید به‌ترتیب عبارت بودند از: پذیرش اجتماعی جوامع محلی، فرسایش خاک، کاهش مهاجرت روستا به شهر و آلودگی ناشی از ریزگردها. همچنین مهم‌ترین قوت، ضعف، فرصت و تهدید برای جمع‌آوری بذر برودار به ترتیب عبارت بودند از: تأمین خوراک دام روستاییان، احتمال از بین رفتن زادآوری دانه‌زاد جنگل، ایجاد معیشت جایگزین و به خطر افتادن استمرار و پایداری جنگل. در نهایت، با تحلیل نظرات کارشناسان، راهبرد مدیریتی تهاجمی برای بهره‌برداری از

بتانسیل‌ها، موانع درونی و بیرونی مدیریت عرصه‌های جنگلی در منطقه جنگلی بانکول و تعیین برترین سازوکارهای مدیریت مشارکتی است.

مواد و روش‌ها

معرفی منطقه مورد مطالعه

حوزه جنگلی بانکول در استان ایلام، شهرستان سیروان، بخش کارزان واقع شده است. این حوزه دارای سه روستا به نام‌های سراب‌کارزان، چشمه‌خزانه و قنات‌آباد است. کل جمعیت حوزه بانکول ۲۰۰۸ نفر است که ۱۰۲۶ نفر مرد و ۹۸۲ نفر زن هستند. این جمعیت در ۴۴۰ خانوار اسکان یافته‌اند (۲۳).

روش پژوهش

جامعه آماری تحقیق (گروه پاسخگویان) شامل دو بخش جوامع محلی و کارشناسان خبره در زمینه منابع طبیعی بودند. در کل، ۱۵ نفر از جوامع محلی (کلیه روستاهای دارای سامان عرفی مستقر در منطقه جنگلی بانکول) شامل پنج نفر از خیرگان محلی هر روستا و نه نفر از کارشناسان، که شامل سه نفر از کارشناسان اداره کل منابع طبیعی استان، سه نفر از اساتید ذریبند دانشگاه ایلام و سه نفر از کارشناسان بخش تحقیقات منابع طبیعی مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان بودند، برای نظرخواهی انتخاب شدند. با توجه به کیفی بودن تحقیق از روش نمونه‌گیری موارد شناخته شده که خود زیر مجموعه نمونه‌گیری هدفمند می‌باشد استفاده شده است. در این روش افرادی که با دیدگاه‌های خود قادر به در اختیار گذاردن اطلاعات مفید هستند مورد توجه قرار می‌گیرند. در پژوهش‌های کیفی، از معیار اشباع برای تعیین کفایت نمونه‌گیری یا به عبارتی تعیین حجم نمونه استفاده می‌شود (۱۷).

روش مورد استفاده برای اخذ نظرات خبرگان، روش ارزیابی مشارکتی روستایی (PRA) بود. ارزیابی مشارکتی روستایی، برای پرهیز از معایب فراوان تحقیقات پیمایشی ابداع شده است (۲۴). در این روش، مردم محلی به‌عنوان تحلیل‌گران و مطلعان کلیدی در فرآیند اجرای تحقیق مشارکت فعال و موثر دارند (۱۴). در پژوهش فعلی از تکنیک‌های متنوع PRA شامل بحث‌گروهی و طوفان اندیشه (۲۴) برای شناسایی چالش‌های منطقه جنگلی مورد مطالعه و ارائه راه‌حل برای آنها، و تکنیک‌های رتبه‌بندی ترجیحات و رتبه‌بندی زوجی برای اولویت‌بندی چالش‌ها، علل تخریب، تعیین نقاط قوت و ضعف و مقایسه زوجی آنها با هم استفاده شده است. رتبه‌بندی ترجیحات و زوجی به ما کمک می‌کنند تا با سرعت درک کنیم که ترجیحات و مشکلات مهم و اولویت‌دار مردم چه مواردی هستند. با استفاده از این فنون، افراد و گروه‌ها گزینه‌ها را از کم‌ترین تا بیشترین اولویت‌بندی می‌کنند (۲۶). نحوه برگزاری جلسات با خبرگان بدین صورت بود که ابتدا بازدید یک‌روزه از حوزه به‌منظور هماهنگی با جامعه محلی، توجیه اهداف و گردآوری اطلاعات کلی به‌عمل آمد. سپس با توجه به اهداف تحقیق و اطلاعات اولیه یک تیم تسهیل‌گری شامل تخصص‌های جامعه‌شناسی، برنامه‌ریزی روستایی، منابع

کارگزاران دولتی و نهادهای محلی با یک رویکرد مشارکتی به توانمندی کامل در چارچوب یک سیستم مدیریت مشارکتی جنگل خواهند رسید.

بای چوا میرگر و همکاران (۵) در مقاله‌ای با عنوان ارزیابی اجرای معیارها و شاخص‌های در مدیریت پایدار جنگل با استفاده از تکنیک SWOT به تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها پرداخته و تکنیک SWOT را ابزاری قدرتمند در شناسایی و ترویج معیارها و شاخص‌های مدیریت پایدار جنگل در سطوح ملی و منطقه‌ای معرفی می‌نمایند.

صیدزاده و همکاران (۲۱) با بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت مردم در حفظ و احیا جنگل‌های بلوط مبتلا به خشکیدگی در استان ایلام از دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان که از روش تحقیق، توصیفی از نوع پیمایشی استفاده کرده و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از فنون آمار توصیفی و آمار استنباطی شامل تحلیل همبستگی، تحلیل رگرسیون چند متغیره و آزمون t استفاده کرده‌است، به این نتیجه رسیده‌اند که از دیدگاه بهره‌برداران و کارشناسان، متغیرهای مستقل میزان احساس مالکیت بهره‌برداران نسبت به جنگل‌های بلوط، میزان وابستگی اقتصاد و معیشت خانوار بهره‌برداران به جنگل‌های بلوط و میزان آگاهی بهره‌برداران از فواید جنگل‌های بلوط، از دیدگاه بهره‌برداران میزان درآمد بهره‌برداران و از دیدگاه کارشناسان متغیرهای مستقل شرکت بهره‌برداران در دوره‌های آموزشی و ترویجی مبارزه با خشکیدگی جنگل‌های بلوط و عضویت بهره‌برداران در تشکل‌های مردمی دوستدار طبیعت، در سطح خطای ۵ درصد بر متغیر وابسته مؤثر بوده‌اند.

رحمان و وسیک (۱۹) در مقاله‌ای با عنوان شناسایی سازوکارهای حفاظت مناسب برای مردم روستایی بنگلادش نتیجه گرفته‌اند که افزایش ترکیبی شرایط اقتصادی اجتماعی و مشارکت مردم روستایی در فرموله کردن اهداف حفاظت می‌تواند اثرات مثبتی در توسعه سازوکارهای حفاظت مناسب داشته‌باشد. آنها یک رویکرد مدیریت مشارکتی برای دستیابی به سطح بالایی از رضایت بین مردم روستایی و در عین حال، حفظ تنوع زیستی در بلند مدت پیشنهاد می‌کند.

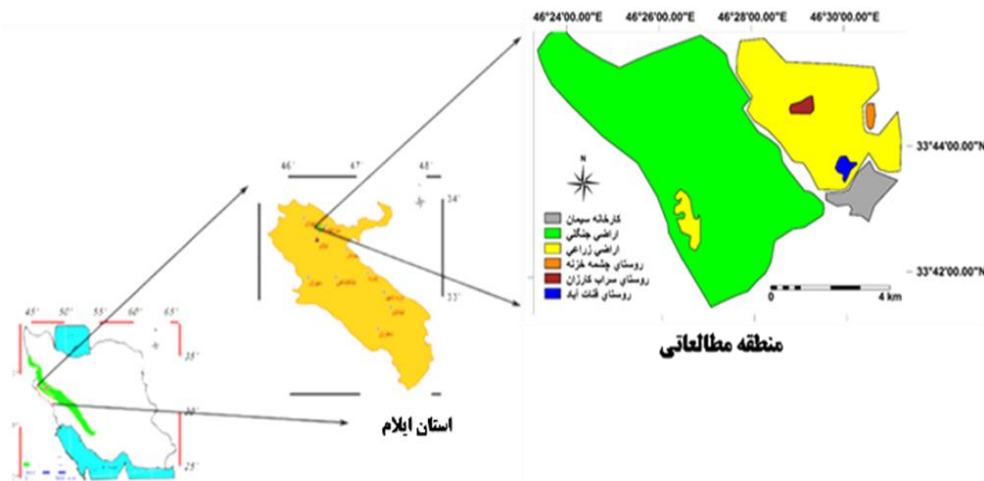
سخر و زوز (۲۲) در مقاله‌ای با عنوان مدیریت منابع مشارکتی سازمان‌یافته: بینش‌های از شیوه‌های جنگل‌داری اجتماعی در هند، بیان می‌کنند که راهبردهای مشارکتی به سه عامل: ویژگی‌های محصولات (منابع)، ویژگی‌های گروه استفاده‌کننده و ویژگی‌های ترتیبات سازمانی (نهادی) بستگی دارد.

گروسلیچ و همکاران (۹) در پژوهشی با عنوان تحلیل مشارکتی و چند معیاره برای مدیریت جنگل: مطالعه موردی پرهورج اسلونی، با استفاده از تحلیل SOWT بیان می‌کند که بیشترین توجه باید معطوف به طبیعت حفاظت شده، میراث فرهنگی و سنت‌های محلی شود.

آنچه تحقیق حاضر را از تحقیقات ترکیبی قبلی متمایز می‌سازد، بهره‌گیری از مجموعه روش‌های ترکیبی در تدوین عناصر SOWT، استفاده از روش‌های مشارکتی در تشخیص عناصر و تدوین راهکارها، و بررسی موضوع با نگرشی جامع‌تر است. هدف پژوهش پیش‌رو ارزیابی و شناخت وضع موجود،

SWOT بدین صورت است که ابتدا ماتریس عوامل درونی در پنج مرحله به شرح زیر تدوین شد: ۱- پس از به‌دست آوردن نقاط قوت و ضعف، به‌ترتیب نقاط قوت و ضعف فهرست شدند. ۲- هر یک از نقاط قوت و ضعف از صفر (اهمیت ندارد) تا یک (بسیار مهم) ضریب داده شدند، ضریب هر عامل بیانگر اهمیت نسبی آن عامل است، مجموع این ضرایب باید برابر یک شود. ۳- به هر یک از عامل‌ها (نقاط قوت و ضعف) نمره یک تا چهار داده شد. نمره یک بیانگر ضعف اساسی، نمره دو ضعف کم، نمره سه بیانگر نقطه قوت و نمره چهار نشانگر قوت بسیار بالای عامل مورد نظر است. (نمره یک و دو مخصوص نقاط ضعف و نمره سه و چهار مخصوص نقاط قوت است). ۴- ضریب هر عامل در نمره آن ضرب شد. ۵- مجموع نمره نهایی هر عامل محاسبه شد تا نمره نهایی منطقه مورد بررسی مشخص شود. اگر نمره نهایی کمتر از ۲/۵ باشد به این معناست که منطقه مورد نظر از نظر عوامل داخلی دچار ضعف است و اگر نمره نهایی بیشتر از ۲/۵ باشد به این معناست که منطقه مورد نظر از نظر عوامل درونی دارای قوت است (۱۷). سپس، برای ارزیابی عوامل خارجی، ماتریس ارزیابی عوامل خارجی تشکیل شد. مراحل کار با این ماتریس همانند ماتریس عوامل داخلی است با این تفاوت که این بار فرصت‌ها و تهدیدها فهرست می‌شوند. تفاوت دیگر آن در مفهوم نمره دادن به عوامل است. به‌دین صورت که هر یک از عوامل فرصت‌ها و تهدیدها می‌توانند هر یک از نمرات یک تا چهار را به خود اختصاص دهند (۱۷). سپس با استفاده از ماتریس تحلیل عوامل داخلی و خارجی (IE) سازوکارهای مربوطه استخراج و گروه‌بندی شدند و موقعیت آنها بر روی ماتریس (IE) مشخص شد. سرانجام با استفاده از ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی (QSPM) که در شش مرحله به شرح زیر صورت گرفت سازوکارهای گروه برگزیده اولویت‌بندی شد. ۱- نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها در یک ستون فهرست شدند. ۲- به هر یک از عوامل ذکر شده ضریب داده شد. ۳- سازوکارهایی که باید اولویت‌بندی شوند در ردیف بالای ماتریس نوشته می‌شوند. ۴- نمره جذابیت هر سازوکار، بدین صورت که از یک بدون جذابیت تا چهار بسیار جذاب مشخص شدند. ۵- حاصل ضرب ضریب در نمره‌های جذابیت محاسبه شد و جذاب‌ترین سازوکار تعیین شد (۱۷).

طبیعی و مدیریت تشکیل شد. تیم مزبور بر اساس اطلاعات اولیه گردآوری شده، تکنیک‌های متناسب با هر یک از مقولات را بر اساس روش تحقیق ذکر شده تعیین نمود. تیم محققان به‌عنوان تسهیل‌گر بحث را شروع می‌کردند و از مطلعان کلیدی می‌خواستند که نظرات خود را آزادانه بیان کنند و یا بر روی کاغذ و تخته سفید بنویسند. محققان در طی جلسات، تحلیل‌گران را در راه دستیابی به اهداف تحقیق راهنمایی و هدایت می‌کردند. در مرحله کار میدانی نیز ابتدا گروه‌های بررسی محلی، متشکل از خبرگان ساکن حوزه (شوراهای روستایی و دهیاران) تشکیل شد. سپس با توجه به مشاهدات و اطلاعات به‌دست آمده و به‌روش گلوله برفی سایر خبرگان و افراد صاحب‌نظر در گروه‌های بررسی شناسایی و در محل حسینیه روستای سراب کارزان گردهم آمده و اطلاعات از آنها جمع‌آوری شد. در مرحله سوم و بعد از کار میدانی که پنج روز به طول انجامید، یافته‌های تحقیق با کمک خبرگان و نمایندگان جامعه محلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در این مرحله راه‌کارهای مناسب برای مقابله با مشکلات منابع طبیعی در حوزه به شرحی که در ادامه ارائه می‌شود مشخص شدند. افزون بر روش‌های فوق به‌منظور مشخص نمودن نقاط قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌ها در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت جنگل‌های استان و نحوه مشارکت مردمی در آن از روش تحلیل SWOT به‌صورت مشارکتی و بحث گروهی توسط کارشناسان خبره استفاده شد. SWOT روشی است برای تحلیل قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها، و ابزاری است برای تحلیل محیط‌های درونی و بیرونی که یک نگرش بانظام به‌دست می‌دهد (۱۷). روند شناسایی چالش‌ها و تدوین سازوکارهای مدیریت مشارکتی جنگل‌های زاگرس، با شناسایی عوامل درونی (قوت‌ها و ضعف‌ها) و عوامل بیرونی (فرصت‌ها و تهدیدها) آغاز شد و سپس با ارزیابی عوامل بیرونی و درونی، سازوکارها تدوین شدند. با بهره‌گیری از ماتریس عوامل بیرونی و درونی مشخص شد که مدیریت باسازوکار منطقه بانکول در چه موقعیتی قرار دارد. سرانجام با بهره‌گیری از ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی (QSPM) اولویت سازوکارهای تدوین شده مشخص شد. برای شناسایی و تفکیک اجزای چهارگانه SWOT، مرزسامان عرفی روستاهای انتخاب شده به عنوان مرز سیستم در نظر گرفته شد. چگونگی تشکیل ماتریس

شکل ۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه در کشور و استان
Figure 1. Location of the study area in the country and province

نتایج اجرای تکنیک SWOT نشان داد که مهم‌ترین نقاط قوت، آمادگی بالای مردم محلی برای مشارکت، دانش بومی مردم محلی در حفاظت از جنگل، تنوع و گوناگونی گونه‌های جنگلی و گیاهان دارویی و وجود برخی تشکلهای و تجربیات محلی برای مدیریت عرصه‌ها است. مهم‌ترین ضعف‌ها و مشکلات، چرای بی‌رویه دام در عرصه منابع طبیعی، بهره‌برداری بی‌رویه مردم از فرآورده‌های جنگلی و گیاهی، کشاورزی در عرصه‌های جنگلی، نبود تعادل تعداد دام با ظرفیت مراتع و وجود کارخانه سیمان است. فرصت‌های مناسب عبارتند از: انگیزه بالای مردم جهت تشکیل گروه‌های همیار سبز، همبستگی بالای مردم و مسئولین محلی روستا جهت مشارکت و مهاجرت معکوس به روستاهای منطقه و بیلان مثبت مهاجرت. همچنین تهدیدهای بالقوه، خشکسالی‌های پی‌درپی در سال‌های اخیر، هجوم ریزگردهای مهاجم به منطقه از کشور عراق، آتش‌سوزی‌های متعدد در فصل تابستان و شیوع بالای بیماری‌ها و آفات جنگلی در سال‌های اخیر. هجوم بهره‌برداران غیربومی در بهره‌برداری از فرآورده‌های جنگلی و گیاهان دارویی هستند (جدول ۱).

نتایج و بحث
چالش‌ها، مشکلات و علل تخریب جنگل‌های منطقه جنگلی بانکول از دید مردم محلی
یافته‌های تحقیق پس از برگزاری جلسه طوفان اندیشه و بحث گروهی با ساکنین حوزه درباره چالش‌ها، مشکلات و علل تخریب جنگل‌های منطقه بانکول حاکی از تنوع مشکلات در زمینه‌های مختلف انسانی و طبیعی است. چالش‌ها، مشکلات و علل تخریب جنگل‌های منطقه بانکول از نظر روستاییان منطقه به ترتیب اولویت عبارتند از: خشکسالی‌های پی‌درپی سال‌های اخیر، آفات و بیماری‌های جنگلی، آتش‌سوزی، کارخانه سیمان، نبود تعادل دام و مرتع، تخریب توسط افراد غیربومی، نبود مدیریت صحیح اداره کل منابع طبیعی، ناآگاهی مردم روستایی، ناهماهنگی بین مردم و اداره کل منابع طبیعی، تخریب توسط اهالی روستا.
نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای نحوه مشارکت مردم محلی در مدیریت عرصه‌های جنگلی بانکول

جدول ۱- نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای نحوه مشارکت مردم محلی در مدیریت عرصه‌های جنگلی بانکول
Table 1. Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats of how local people participation in the management of the Bankool forest areas

تهدیدها	فرصت‌ها	نقاط ضعف	نقاط قوت
خشکسالی‌های پی‌درپی در سال‌های اخیر	انگیزه بالای مردم جهت تشکیل گروه‌های همیار سبز	چرای بی‌رویه دام‌ها، برداشت بی‌رویه مردم از فرآورده‌های جنگلی و گیاهی	آمادگی بالای مردم محلی برای مشارکت
وجود ریزگردهای مهاجم به منطقه از کشور عراق	همبستگی بالای مردم و مسئولین محلی روستا جهت مشارکت	نزدیکی و دسترسی آسان مردم به عرصه‌های جنگلی	دانش بومی مردم محلی در حفاظت از جنگل
آتش‌سوزی‌های متعدد در فصل تابستان	نزدیکی روستاها به مرکز شهرستان و استان	کشاورزی در عرصه‌های جنگلی	وجود برخی تشکلهای و تجربیات محلی برای مدیریت عرصه‌ها
شیوع بالای بیماری‌ها و آفات جنگلی در سال‌های اخیر.	مهاجرت معکوس به روستاهای منطقه و بیلان مثبت مهاجرت	بهره‌برداری از جنگل جهت مصرف سوخت	وابستگی اقتصادی مردم به عرصه‌های جنگلی
هجوم بهره‌برداران غیربومی در بهره‌برداری از فرآورده‌های جنگلی و گیاهان دارویی	وجود جوانان تحصیل کرده روستاهای منطقه در مرکز شهرستان و استان	بهره‌برداری از برگ درختان در تالیف دام	تنوع و گوناگونی گونه‌های جنگلی و گیاهان دارویی
		وابستگی معیشت مردم به عرصه‌های جنگلی	تجربه بالای مردم در اطفاء حریق و علاقه به مشارکت در این زمینه
		نبود تعادل تعداد دام با ظرفیت مراتع	طبیعت گردی و جاذبه‌های گردشگری جنگلی
		وجود کارخانه سیمان	وجود پیشینه قوی سامان عرفی در بهره‌برداری از جنگل
		نبود مدیریت مردم بر عرصه‌های جنگلی و عدم احساس مسئولیت	
		نبود تعاونی‌های بهره‌برداری	

از درون عوامل داخلی و خارجی سازوکارهای کاربردی و مناسب برای توسعه استنتاج می‌شود که شامل مراحل زیر است:

در مرحله اول ماتریس ارزیابی عوامل خارجی طراحی شده و نمره هر کدام از عوامل خارجی یعنی فرصت‌ها و تهدیدها تعیین شد (جدول ۲).

جدول ۲- ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE)

Table 2. External factors evaluation matrix (10)

نمره	رتبه	ضریب	عوامل
			فرصت‌ها
۰/۱۵	۴	٪۱۵	انگیزه بالای مردم جهت تشکیل گروه‌های همیار سبز
۰/۴۸	۴	٪۱۲	همبستگی بالای مردم و مسئولین محلی روستا جهت مشارکت
۰/۱۵	۳	۵٪	نزدیکی روستاها به مرکز شهرستان و استان
۰/۲۴	۳	٪۸	مهاجرت معکوس به روستاهای منطقه و بیلان مثبت مهاجرت
۰/۳	۳	٪۱۰	وجود جوانان تحصیل کرده روستاهای منطقه در مرکز شهرستان و استان
			تهدیدها
۰/۵۱	۳	٪۱۷	خشکسالی‌های پی‌درپی در سال‌های اخیر
۰/۲	۲	٪۱۰	وجود ریزگردهای مهاجم به منطقه از کشور عراق
۰/۰۸	۲	٪۴	آتش‌سوزی‌های متعدد در فصل تابستان
۰/۲۴	۲	٪۱۲	شیوع بالای بیماری‌ها و آفات جنگلی در سال‌های اخیر
۰/۱۴	۲	٪۷	هجوم بهره‌برداران غیربومی در بهره‌برداری از فراوده‌های جنگلی و گیاهان دارویی
۲/۹۴	--	٪۱۰۰	

عوامل داخلی می‌باشد. در واقع نقاط قوت و ضعف را ارزیابی می‌نماید (جدول ۳).

مرحله تطبیق و مقایسه

مرحله سوم تشکیل ماتریس SWOT است که در جدول (۴) نمایش داده می‌شود.

مرحله دوم ترسیم ماتریس ارزیابی عوامل داخلی می‌باشد. این ماتریس با استفاده از نقاط قوت و ضعف تهیه شد که پس از تعیین ضرایب هر یک از عوامل، تعیین رتبه و نهایتاً نمره هر عامل مشخص می‌شود. این ماتریس ابزاری جهت بررسی

جدول ۳- ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE)

Table 3. Internal factors evaluation matrix (IFE)

نمره	رتبه	ضریب	عوامل
			قوت‌ها
۰/۴۸	۴	٪۱۲	آمادگی بالای مردم محلی برای مشارکت
۰/۴	۴	٪۱۰	دانش بومی مردم محلی در حفاظت از جنگل
۰/۳۲	۴	٪۸	وجود برخی تشکلهای محلی برای مدیریت عرصه‌ها
۰/۱۲	۳	٪۴	وابستگی اقتصادی مردم به عرصه‌های جنگلی
۰/۱۵	۳	٪۵	تنوع و گوناگونی گونه‌های جنگلی و گیاهان دارویی
۰/۱۸	۳	٪۶	تجربه بالای مردم در اطفاء حریق و علاقه به مشارکت در این زمینه
۰/۴	۴	٪۱۰	طبیعت گردی و جاذبه‌های گردشگری جنگلی
۰/۳۲	۴	٪۸	وجود پیشینه قوی سامان عرفی در بهره‌برداری از جنگل
			ضعف‌ها
۰/۱۲	۲	٪۶	چرای بی‌رویه دام‌ها در عرصه منابع طبیعی و بهره‌برداری بی‌رویه مردم
۰/۰۲	۱	٪۲	نزدیکی و دسترسی آسان مردم به عرصه‌های جنگلی
۰/۴۰	۲	٪۴	کشاورزی در عرصه‌های جنگلی
۰/۰۲	۱	٪۲	بهره‌برداری از جنگل جهت مصرف سوخت
۰/۰۸	۲	٪۴	بهره‌برداری از برگ درختان در تغلیف دام
۰/۰۶	۲	٪۳	وابستگی معیشت مردم به عرصه‌های جنگلی
۰/۰۸	۲	٪۴	عدم تعادل تعداد دام با ظرفیت مراتع
۰/۱	۲	٪۵	وجود کارخانه سیمان
۰/۰۸	۲	٪۴	عدم مدیریت مردم بر عرصه‌های جنگلی و عدم احساس مسئولیت
۰/۰۶	۲	٪۳	نبود تعاونی‌های بهره‌برداری
۳/۰۷	--	٪۱۰۰	

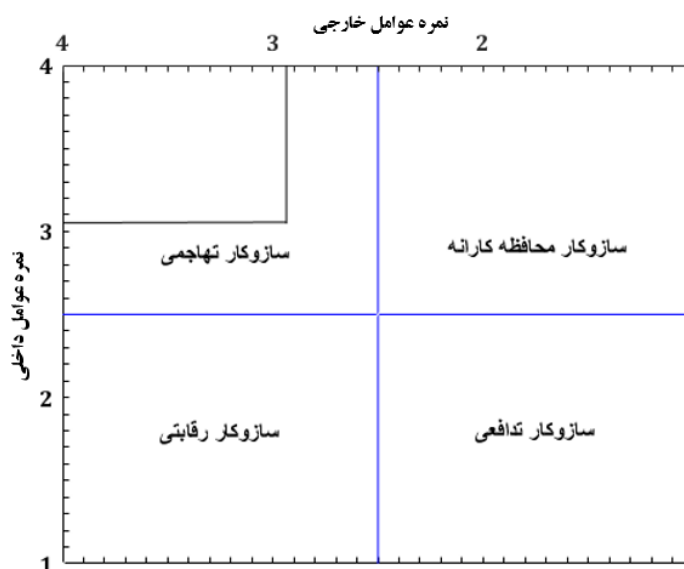
جدول ۴- ماتریس SWOT

Table 4. SWOT matrix

		داخلی	خارجی
ضعف‌ها	قوت‌ها		
سازوکارهای محافظه کارانه (WO)	سازوکارهای تهاجمی (SO)	فرصت‌ها	
واگذاری اختیارات بیشتر به همیاران سبز توسعه تعاونی‌های بهره‌برداران از جنگل توسعه زیرساخت‌های گردشگری	توسعه گروه‌های همیار سبز توجه بیشتر به آموزش بهره‌برداران سپردن مدیریت عرصه‌ها به بهره‌برداران		
سازوکارهای تدافعی (WT)	سازوکارهای رقابتی (ST)	تهدیدها	
مدیریت چرا و کنترل ورود و خروج دام به عرصه‌های جنگلی توقف توسعه کارخانه سیمان جلوگیری از کشاورزی در عرصه‌های جنگلی	تجهیز مردم محلی بویژه همیاران سبز به وسایل اطفاء حریق توسعه مشارکت‌های مردمی در مبارزه با آفات و بیماری‌ها		

انتخاب در ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی که مربوط به منطقه تعیین شده در ماتریس چهارخانه‌ی داخلی و خارجی است، برگزیده شد (شکل ۲).

مرحله چهارم، ترسیم ماتریس عوامل داخلی و خارجی است. با عنایت به چهار دسته راهبرد قرارگرفته در ماتریس SWOT و با توجه به منطقه قرار گرفتن موضوع در ماتریس داخلی و خارجی، آن دسته از سازوکارهایی را جهت ارزیابی و

شکل ۲- ماتریس سازوکار عوامل داخلی و خارجی
Figure 2. Internal and external factor matrix

برنامه‌ریزی باسازوکار کمی می‌باشد. این ماتریس مشخص می‌نماید که کدام یک از گزینه‌های باسازوکار انتخاب شده، مناسب‌تر می‌باشد و در واقع این سازوکارها را اولویت‌بندی می‌نماید. برای تهیه ماتریس باسازوکار کمی از تجزیه و تحلیل مراحل قبل چارچوب جامع تدوین سازوکار استفاده می‌شود. در زیر، ماتریس باسازوکار کمی برای منطقه مورد مطالعه آورده شده است که در آن سه سازوکار تهاجمی انتخاب شده مورد بررسی قرار گرفته است (جدول ۵).

با توجه به ماتریس عوامل داخلی و خارجی، برای مشارکت روستاییان در مدیریت عرصه‌های جنگلی منطقه بانکول سازوکارهای تهاجمی انتخاب می‌شوند که عبارتند از:

- توسعه گروه‌های همیار سبز
- توجه بیشتر به آموزش بهره‌برداران
- سپردن مدیریت عرصه‌ها به بهره‌برداران

مرحله تصمیم‌گیری

یکی از فنون و ابزارهای متداول در ارزیابی گزینه‌های با سازوکار و مشخص نمودن جذابیت نسبی سازوکارها که در مرحله تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار می‌گیرد، ماتریس

جدول ۵- ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی (عوامل خارجی)

Table 5. The Quantitative Strategic Planning Matrix (External factors)

سازوکار (۳)		سازوکار (۲)		سازوکار (۱)		ضرب اهمیت	سازوکار
سپردن مدیریت به بهره برداران		توجه به آموزش بهره‌برداران		توسعه گروه‌های همیار سبز			
نمره	ضرب جذابیت	نمره	ضرب جذابیت	نمره	ضرب جذابیت		عوامل خارجی
فرصت‌ها							
۰/۴۸	۳	۰/۶۴	۴	۰/۶۴	۴	٪۱۶	O1
۰/۴	۴	۰/۳۰	۳	۰/۴	۴	٪۱۰	O2
۰/۲۸	۴	۰/۲۱	۳	۰/۲۱	۳	٪۷	O3
۰/۲	۴	۰/۱۵	۳	۰/۱۵	۳	٪۵	O4
۰/۴۸	۴	۰/۴۸	۴	۰/۴۸	۴	٪۱۲	O5
تهدیدها							
۰/۳۴	۲	۰/۳۴	۲	۰/۳۴	۲	٪۱۷	T1
۰/۱۴	۲	۰/۱۴	۲	۰/۲۱	۳	٪۷	T2
۰/۱۸	۳	۰/۲۴	۴	۰/۲۴	۴	٪۶	T3
۰/۳۶	۳	۰/۴۸	۴	۰/۴۸	۴	٪۱۲	T4
۰/۱۶	۲	۰/۲۴	۳	۰/۳۲	۴	٪۸	T5
۳/۰۲	---	۳/۲۲	---	۳/۴۷	---	٪۱۰۰	جمع

جدول ۶- ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی (عوامل داخلی)

Table 6. The Quantitative Strategic Planning Matrix (Internal factors)

سازوکار (۳)		سازوکار (۲)		سازوکار (۱)		ضرب اهمیت	سازوکار
سپردن مدیریت به بهره برداران		توجه به آموزش بهره‌برداران		توسعه گروه‌های همیار سبز			
نمره	ضرب جذابیت	نمره	ضرب جذابیت	نمره	ضرب جذابیت		عوامل داخلی
قوت‌ها							
۰/۳	۴	۰/۴	۴	۰/۴	۴	٪۱۰	S1
۰/۱۸	۲	۰/۳۶	۴	۰/۳۶	۴	٪۵	S2
۰/۱۸	۳	۰/۲۴	۴	۰/۲۴	۴	٪۶	S3
۰/۰۶	۲	۰/۰۶	۲	۰/۰۶	۲	٪۳	S4
۰/۲	۴	۰/۱	۲	۰/۱۰	۲	٪۵	S5
۰/۱۲	۲	۰/۱۸	۳	۰/۲۴	۴	٪۶	S6
۰/۲۸	۴	۰/۲۸	۴	۰/۲۱	۳	٪۷	S7
۰/۰۸	۲	۰/۱۲	۳	۰/۱۲	۳	٪۴	S8
ضعف‌ها							
۰/۲۴	۲	۰/۴۸	۴	۰/۴۸	۴	٪۱۲	W1
۰/۱۶	۴	۰/۰۸	۲	۰/۰۸	۲	٪۴	W2
۰/۱	۲	۰/۲۰	۴	۰/۲	۴	٪۵	W3
۰/۱۲	۴	۰/۰۹	۳	۰/۰۹	۳	٪۳	W4
۰/۰۸	۲	۰/۱۲	۳	۰/۱۲	۳	٪۴	W5
۱۲	۴	۰/۰۶	۲	۰/۰۶	۲	٪۳	W6
۰/۱۲	۲	۰/۲۴	۴	۰/۲۴	۴	٪۶	W7
۰/۱۴	۲	۰/۱۴	۲	۰/۲۱	۳	٪۷	W8
۰/۰۸	۲	۰/۱۲	۳	۰/۱۶	۴	٪۴	W9
۰/۰۴	۲	۰/۰۶	۳	۰/۰۸	۴	٪۲	W10
۲/۴۲	---	۳/۳۳	---	۳/۴۵	---	٪۱۰۰	جمع

با جمع‌بندی ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی (عوامل خارجی-عوامل داخلی) جدول ۷ حاصل شد:

جدول ۷- اولویت‌بندی سازوکارها

Table 7. The prioritize of strategies

سازوکارها	نمره جذابیت عوامل داخلی	نمره جذابیت عوامل خارجی	میانگین
سازوکار (۱)	۳/۴۵	۳/۴۷	۳/۴۶
سازوکار (۲)	۳/۳۳	۳/۲۲	۳/۲
سازوکار (۳)	۲/۴۲	۳/۰۲	۲/۷۲

بر اساس ارزیابی میانگین نمرات سازوکارهای تهاجمی در ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی، از سه سازوکار گروه (SO) سازوکار توسعه گروه‌های همیار سبز با نمره جذابیت ۳/۴۶ به عنوان بهترین سازوکار انتخاب شد. سازوکارهای

سازوکار (۱) و (۲) و (۳) به ترتیب نمرات ۳/۴۵، ۳/۳۳ و ۲/۴۲ را بدست آوردند.

توجه بیشتر به آموزش بهره‌برداران و سپردن مدیریت عرصه‌ها به بهره‌برداران به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند.

تحقیق حاضر با هدف شناسایی چالش‌ها و تدوین سازوکارهای مدیریت مشارکتی منطقه جنگلی بانکول استان ایلام اجرا شد. برای این منظور از روش ارزیابی مشارکتی روستایی برای شناسایی چالش‌ها از دیدگاه خبرگان، از مدل SOWT برای تدوین سازوکارهای مدیریت مشارکتی جنگل و از ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی برای اولویت‌بندی سازوکارهای انتخاب شده استفاده شد. با استفاده از روش ارزیابی مشارکتی روستایی مشخص شد که مهم‌ترین چالش پیش‌روی جنگل‌های منطقه مورد مطالعه، وقوع خشک‌سالی‌های متوالی است. این بدان معناست که از دیدگاه مردم محلی، عامل اصلی زوال جنگل‌های منطقه ذکر شده خشک‌سالی بوده و عواملی مانند آفات و بیماری‌ها، آتش‌سوزی و ... نقش عوامل ثانویه در نابودی جنگل دارند. نتایج بدست آمده با مدل SWOT نشان داد مهم‌ترین قوت‌ها و فرصت‌ها برای مدیریت مشارکتی منطقه جنگلی مورد مطالعه شامل آمادگی بالای مردم محلی برای مشارکت، انگیزه بالای مردم محلی برای تشکیل گروه‌های همیار سبز، دانش بومی مردم محلی، جاذبه‌های گردشگری طبیعی و پیشینه قوی سامان عرفی روستاهای منطقه است. مهم‌ترین ضعف‌ها و تهدیدهای آن نیز شامل چرای بی‌رویه و نبود تعادل دام و مرتع، نبود مدیریت مردمی بر عرصه‌های جنگلی، نبود تعاونی‌های بهره‌بردار، خشک‌سالی‌های پی‌درپی و ریزگردهای مهاجم و هجوم بهره‌برداران غیر بومی هستند. این یافته‌ها مبین آن است که بهره‌گیری از توان مشارکت مردم محلی به دلیل آمادگی، انگیزه و دانش بومی بالای آنها، مهم‌ترین مولفه برای حفظ و احیاء جنگل‌ها منطقه بانکول است و تنها از این طریق است که می‌توان در کوتاه مدت و با صرف هزینه کم، به نجات جنگل‌ها امیدوار بود. رفع ضعف‌ها و تهدیدهای منطقه جنگلی موصوف نیز مستلزم اتخاذ تدابیری از قبیل تشویق مردم محلی به پرورش بیشتر دام سنگین، ترویج و توسعه دامپروری نیمه‌صنعتی، واگذاری فرآیند برنامه‌ریزی و مدیریت بهره‌برداران از عرصه‌های جنگلی به مردم محلی است. نتیجه نهایی ارزیابی عوامل داخلی (نمره نهایی ۳/۰۷) بیانگر آن است که نقاط قوت منطقه جنگلی بانکول از نقاط ضعف آن بیشتر است. بنابراین راهبردهای باید انتخاب شوند که بتوانند حداکثر استفاده از نقاط قوت بنمایند. استنتاج نهایی از ارزیابی عوامل خارجی (نمره نهایی ۲/۹۴) آن است که فرصت‌های فرآوری منطقه جنگلی بانکول بیش از تهدیدات پیرامون آن بوده و در نتیجه راهبردهای کلان منطقه باید به گونه‌ای تدوین شوند که بتوان از فرصت‌های محیطی به نحو احسن استفاده کرد. همچنین، به کمک ماتریس تحلیل عوامل داخلی و خارجی، مشخص شد که سازوکارهای ته‌اجمی شامل توسعه گروه‌های همیار سبز، توجه به آموزش بهره‌برداران و واگذاری مدیریت منطقه جنگلی به بهره‌برداران، سازوکارهای مناسب برای مدیریت مشارکتی جنگل‌های منطقه بانکول استان ایلام هستند. این بدان معناست که در مدیریت مشارکتی این جنگل‌ها باید به

بهره‌گیری از فرصت‌های آنها با استفاده از قوت‌هایشان توجه شود. چالش‌های مدیریت اجرایی در عدم شناسایی الزام‌های برنامه‌ریزی، نبود برنامه‌های یکپارچه همراه با محدودیت نیروی متخصص برنامه‌ریزی در جنگل‌های زاگرس (۲۵) سبب افزایش پیچیدگی در برنامه‌ریزی در سطوح کوچک می‌شود. بنابراین چاره‌کار جنگل‌های منطقه جنگل‌داری مشارکتی به عنوان پیش شرط واگذاری مدیریت عرصه‌های طبیعی به مردم محلی است. در جنگل‌داری مشارکتی مردم محلی تصمیم‌گیرنده هستند (۲۷) لذا مدیریت موفق جنگل مستلزم تصمیم‌گیری مشترک کارشناسان و مردم محلی است (۸) و این نوع مدیریت است که ارجحیت بیشتری دارد. با استفاده از ماتریس برنامه‌ریزی باسازوکار کمی سازوکارهای انتخاب شده از لحاظ میزان جذابیت نسبی به ترتیب توسعه گروه‌های همیار سبز، توجه به آموزش بهره‌برداران و واگذاری مدیریت منطقه جنگلی به بهره‌برداران، اولویت‌بندی شدند. بر این اساس بهترین سازوکار مدیریت مشارکتی برای جنگل‌های منطقه پیشگفته، سازوکار توسعه گروه‌های همیار سبز می‌باشد. گروه‌های همیار سبز، گروه‌هایی متشکل از مردم محلی مسئولیت‌پذیر و دغدغه‌مند در خصوص جنگل هستند که توسط اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان آموزش داده شده و توانمند می‌شوند تا از سواد مدیریت مشارکتی جنگل برخوردار شده و بتوانند به طور داوطلبانه در حوزه‌های آموزش، اطلاع‌رسانی، ارتقای فرهنگی، پیشگیری از تخریب جنگل و به حداقل رساندن تخلفات در عرصه‌های جنگلی فعالیت کرده و موثر واقع شوند. با توجه به آمادگی و انگیزه بالای مردم محلی برای مشارکت در فرآیند برنامه‌ریزی و مدیریت عرصه‌های جنگلی، توسعه سطح آگاهی‌ها و معلومات آنها از طریق رسانه‌های گروهی در خصوص فواید جنگل‌ها و مضرات نابودی آنها، زمینه‌ساز اجرای موفق سازوکار ذکر شده می‌باشد. فهرست‌بندی چالش‌ها، راه‌حل‌ها، و پیشنهادات توسط ذینفعان برای مدیریت مشارکتی جنگل در تحقیق فعلی با نتایج تحقیقات مختلفی چون بای چوا (۵)، کلیانی (۱۳)، شمالی‌زاده (۲۲)، زندبصیری (۲۷،۲۵) و مقصودی (۱۵) هم‌خوانی دارد. نتیجه پژوهش پیش‌رو در خصوص مهاجرت معکوس به روستاهای منطقه مورد مطالعه به عنوان فرصت و بروز ریزگردهای مهاجم در منطقه به عنوان تهدید، با نتیجه تحقیق حیدری و همکاران (۱۰) مبنی بر اینکه کاهش مهاجرت روستا به شهر و آلودگی ناشی از ریزگردها، به ترتیب مهم‌ترین فرصت و تهدید پیش روی بهره‌برداران از محصولات غیرچوبی (گزو) جنگل‌های شهرستان بانه هستند، مطابقت دارد. همچنین، نتیجه پژوهش حاضر در مورد این که خشک‌سالی‌های پی‌درپی در سال‌های اخیر و چرای بی‌رویه دام در عرصه‌های جنگلی به ترتیب از جمله تهدیدها و ضعف‌های منطقه جنگلی مورد مطالعه هستند با نتیجه تحقیق گلیچ و همکاران (۸) که بیان داشته‌اند مهم‌ترین مشکلات در زمینه بهره‌برداران از محصولات غیرچوبی جنگل خشک‌سالی و چرای بیش از حد دام هستند، هم‌خوانی دارد.

نتایج تحقیق نشان داد که در منطقه جنگلی بانکول استان ایلام فرصت‌ها از تهدیدها و قوت‌ها از ضعف‌ها بیشتر

است، لذا، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که در این منطقه حرکت به سمت مدیریت باسازوکار و مشارکتی جنگل مستلزم بکارگیری سازوکارهای تهاجمی است و استفاده از این سازوکارها هم منجر به حفظ و احیاء جنگل‌ها با کمترین هزینه ممکن توسط مردم محلی شده و هم با واگذاری مدیریت این جنگل‌ها به ذینفعان بومی، وضع اقتصادی آن‌ها بهبود یافته و احساس مالکیت آن‌ها نسبت به جنگل‌ها بیشتر می‌شود.

منابع

1. Arayesh, B., F. Hossini, M. Mirdamadi and M. Ahmadi. 2010. A comparison between viewpoint of experts and utilizers of natural resources on people participation in the process of preservation, restoration, development and utilization of forests and rangelands- Ilam province. *Iranian Journal of Range and Desert Research*, 17(3): 377-392 (In Persian).
2. Asgari, H. 2013. Economic valuation of oak forests in Ilam province. *Journal of Natural Resources Economics*, 3(2): 77-88 (In Persian).
3. Azizi, G., M. Miri, H. Mohamadi and M. Porhashmi. 2015. Analysis of relationship between forest decline and precipitation changes in Ilam Province. *Iranian Journal of Forest and Poplar Research*, 23 (3): 502-515 (In Persian).
4. Bageri, F., R. Basiri, A. Amiryan, A. Mohamadzadeh and M. Bazger. 2016. The effect of fire on some soil chemical properties of Bankool forests in Ilam province. *Journal of Wood and Forest Science and Technology*, 23(3): 69-87 (In Persian).
5. Baycheva-Merger, T. and B. Wolfslehner. 2016. Evaluating the implementation of the Pan-European Criteria and indicators for sustainable forest management—A SWOT analysis. *Ecological Indicators*, 60(6): 1192-1199.
6. Daeijavad, A. 2010. Examining parks and green space strategies using strategic management tools. MSc. Allameh Tabatabaei University. Tehran. Iran, 33 pp (In Persian).
7. Drakshandeh, S. 2011. My tribe is Ilam. Publisher Zana, First Edition, Ilam. Iran, 400 pp (In Persian).
8. Goleij, A., I. Hasanzad Navroodi, S. Mohammadi Limaie and M. Jokar. 2016. Determination criteria and indicators for sustainable forest management based on the views of experts and local people (Case study: Asalem Forests, north of Iran). *Iranian Journal of Forest*, 8(3): 25-34 (In Persian).
9. Grosej, P., H. Donaidg and S. Lidija. 2016. Participatory and multi-criteria analysis for forest (ecosystem) management: A case study of pohorje, Slovenia. *Journal of Forest Policy and Economics*, Volume 72(3): 80-89.
10. Heidari, M., M. Lotfalian, M. Tashakori and A. Valipour. 2016. Investigating the local utilization of forest in north Zagros (Case study: Baneh Region). *Iranian Journal of Forest*, 8(3): 313-331 (In Persian).
11. Heidari, M., M. Lotfalian, M. Tashakori and A. Valipour. 2016. Opportunities and threats in utilization of non-wood products in Baneh forests. *Iranian Journal of Forest and Poplar Research*, 24(1): 313-331 (In Persian).
12. Kazana, V., A. Kazaklis, C. Stamatiou, P. Koutsona, A. Boutsimea and D. Fotakis. 2015. SWOT analysis for sustainable forest policy and management: a Greek case study. *International Journal of Information and Decision Sciences*, 7(1): 32-50.
13. Kholyani, H. 2014. The survey of role non-wood forest products in poverty reduction of Zagros forests local communities (The analysis of force existing challenges). *Iranian Journal of Forest and Poplar Research*, 23(2): 319-307 (In Persian).
14. Magsodi, M. and A. Rahimi. 1999. Participatory Rural Appraisal method: case study of four villages in Ovan area from Gazvin province. *Journal of Rural and Development*, 3(2): 91-118 (In Persian).
15. Magsodi, M., A. Shmsipor and F. Norbaksh. 2013. Analysis and evaluation of potential and strategies for ecotourism development in Maranjab region. *Journal of Geographical Studies in Arid Areas*, 2. (7): 25- 41 (In Persian).
16. Mirzaei Zadeh, V., A. Mahdavi, A. Karmshahi and A. Jaefarzadeh. 2015. Application of an Integrated CA-Markov Model in Simulating Spatiotemporal Changes in Forest Cover: A Case Study of Malekshahi County Forests, Ilam Province. *Ecology of Iranian Forests*, 3(5): 42-52 (In Persian).
17. Parsaeyan, A. 2000. Strategic Management. Publications office of cultural research, first edition. Tehran, Iran, 210 pp (In Persian).
18. Pourahmad, A. and M. Eskandari. 2010. Qualitative research methods in human geography. Organization for the Study and Compilation of Humanities Books of Universities (samt), first edition, Tehran. Iran, 282 pp (In Persian).

19. Rahman. S. and V. Harald. 2015. Identify appropriate conservation strategies for Roural people in Bangladesh. *Journal of Biodiversity Management and Forestry*, 4(2): 1-12.
20. Shahbaz, B. and A. Tanver. 2009. Donor-driven Participatory Forest Management and 'Local Social Realities': Insights from Pakistan. *Journal of Pakistan Studies*, 1(2): 145-162.
21. Seidzadeh, H. and J. Rezaei. 2016. The survey of affecting factors on people participation in conservation and reclamation of oak forests of with dieback in Ilam province from viewpoint of beneficiaries and experts. *Agriculture and Natural Resources Research Center of Ilam Province*. Ilam, Iran, 52 pp (In Persian).
22. Sekher, M. 2002. Organized participatory resource management: insights from community forestry practices in India. *Journal of Forest Policy and Economics*, 3(3-4): 137-154.
23. Shomalizadeh, F., S. Dashti and K. Hemadi. 2015. Analysis and evaluation of potential and strategies for ecotourism development in Lake Dez dam using SWOT method. *Journal of Wetland Ecology*, 17 (52): 5-20 (In Persian).
24. Vaysi, H. and A. Rezvanfar. 2009. *Participatory Rural Appraisal (PRA)*. Tehran, martyr Beheshti University Press, Tehran. Iran. 334 pp (In Persian).
25. *Village Health Houses*. Ilam. Iran, (In Persian).
26. Zandbasiri, M. 2012. The formulation of the most affecting outcomes and factors on the management of Zagros forests native people (Case study: Ghalaa GolE Lorestan watershed). *Iranin Journal of Forest*, 9(2): 138-127 (In Persian).
27. Zandebasiri, M., H. Ghazanfari, A. Sepahvand and P. Fatehi. 2010. Presentation of decision making pattern for forest management unit under uncertainty conditions (Case study: Taf local area-Lorestan). *Iranian Journal of Forest*, 3(2):109-120 (In Persian).

The Identification of Challenges and the Formulation of Management Participatory Mechanisms using SOWT Analysis in Forest Bankoul Area of Ilam Province

Jafar Rezaei¹, Heidar Seidzadeh², Mohammad Efati³ and Ahmad Hosseini⁴

-
- 1- Research Instructor, Ilam Agricultural and Natural Resources Research Center, Agriculture Research Education and Extension Organization (AREEO), Ilam, Iran, (Corresponding author: rezaei_j47@yahoo.com)
2- PhD Student, Ilam Agricultural and Natural Resources Research Center, Agriculture Research Education and Extension Organization (AREEO), Ilam, Iran
3- Research Instructor, Agricultural Planning, Economic and Rural Development Research Institute, Tehran, Iran
4- Assistant Professor of Research, Natural Resources Research Center, Research and Education Center for Agriculture and Natural Resources of Ilam Province, Agricultural Research, Education and Promotion Organization, Ilam, Iran

Received: September 20, 2017

Accepted: May 14, 2018

Abstract

Participatory forest management, as a model for sustainable forest development, prepares local people to play an effective role in their fate and they enable to participate in the process of sustainable forest development. Present research looks to the gap of between the current status and the ideal status of the forest Bankoul area as a fundamental concern. So, this research has done with the aim of formulating of management participatory mechanisms of the mentioned area. The method of research is a descriptive and analytical method so that with the help of PRA various tools, the needed information was collected from the local stakeholders. Then, using the SWOT model, internal factors (weaknesses and strengths) and external factors (opportunities and threats) were identified. For evaluating and weighing of Internal Factors (IF) and External Factors (EF) used from the process of Quantitative Strategic Planning Matrix (QSPM). Internal factor matrix with score of 3.07 shows that the studied area has more strengths than weaknesses. External factors matrix with score of 2.94 shows that the mentioned area has more opportunities than threats. The results indicate that the studied area in the strategic planning table places in an aggressive conditions (SO mechanisms) and based on analysis of QSPM, mechanisms of SO are the best mechanisms for participatory management of the forest Bankoul area. Therefore, in the studied area, if we want to move towards mechanisms of participatory management, we must give priority to aggressive mechanisms.

Keywords: Ilam, Participatory appraisal, Forest areas, Management Participatory Mechanisms